

УДК 351:364

Н. В. КОВАЛЕНКО

КОНСОЛІДАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЗАПОРУКА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Здійснено аналіз характерних рис та особливостей сучасного українського суспільства. Доведено, що для подолання бідності необхідна консолідація влади, бізнесу та громадськості.

Ключові слова: бідність, громадянське суспільство, консолідація.

The article analyses the characteristic features of the Ukrainian society. The article proves that there must be consolidation of government, business and society to overcome poverty.

Key words: poverty, public society, consolidation.

У сучасних умовах розвитку України бідність становить загрозу соціально-економічному розвитку країни, спричиняє зростання соціальної напруги, дестабілізує розвиток громадянського суспільства, стримує інтеграцію України до європейських структур. За даними Рахункової палати Верховної Ради України, 26 % українського населення слід кваліфікувати як бідних, а це понад 12,5 млн людей (кожний третій українець). За самооцінкою (за даними Держкомстату), 84,5 % громадян України вважають себе бідними. Бідність набула стійкого характеру та загрозливих масштабів, що вимагає практичних дій щодо її зменшення.

Бідність – відносно нова категорія для України, шляхи подолання якої недостатньо ще вивчено та розроблено. Серед вітчизняних науковців, які детально вивчали проблеми бідності. В. Бевз, Е. Лібанова, О. Палій, Ю. Саєнко, Л. Черенько, В. Яценко та ін. Здебільшого, науковці сходяться на думці, що бідними є люди, чії ресурси недостатні для підтримання мінімального рівня життя, прийнятого в певній країні на даний момент [10].

Основна складність дослідження бідності полягає у відсутності точного визначення, що, у свою чергу, свідчить про існування прихованих проблем концептуального та методичного характеру стосовно всіх підходів до дослідження бідності.

Бідність, як результат економічної нерівності, існує в будь-якій країні, розрізняються лише її форми й масштаби. Навіть у найзаможніших країнах бідність є обов'язковим елементом. В Україні ж бідність дуже часто стає супутником не просто достатньо освічених і кваліфікованих людей, а тих людей, які працюють, причому в режимі повної зайнятості. Якщо у світі незначні доходи мають, переважно, люди без роботи або з низькою кваліфікацією, то в Україні вища освіта і стабільна робота не гарантують достатнього рівня доходу та забезпеченості.

Узагалі, існує кілька типів підходів до пояснення причин виникнення й відтворення бідності як соціального явища: 1) культурний; 2) структурні.

Культурний підхід розглядає характерну для бідних особливу культуру – культуру бідності, в основі якої є невміння будувати своє майбутнє та фаталізм. Ці цінності передаються від одного покоління до іншого, та призводять до наслідування бідності. Інше культурологічне пояснення використовує поняття “культури залежності”. Тут джерелом проблем є державні програми соціального забезпечення, які призводять до того, що бідні паразитують за рахунок суспільства.

Структурні підходи пов’язують бідність зі структурними особливостями суспільства, які базуються на соціальній стратифікації, економічній нерівності та ін. Бідність стає результатом нерівності людей у суспільстві, нерівного розподілу матеріальних благ між індивідами. У межах іншої концепції бідність розглядається як наслідок розвитку міжнародної економіки та змін у структурі світового ринку робочої сили, коли держави штучно стримують зростання заробітної плати через пошук інвестицій міжнародних корпорацій, що неминуче призводить до збідніння населення [7].

Країни з різним рівнем розвитку по-різному визначають бідність, однак усі сходяться на тому, що бідна людина має право на доступ до якісної освіти, медичного обслуговування, активної участі у громадському житті. У розвинених суспільствах бідність – соціальна ізоляція, тобто виключення людини з соціального життя, обмеження можливості брати участь у політичному та економічному житті суспільства. Бідність сьогодні визначається з позицій розвитку потенціалу людини, її можливостей до зростання.

Так глобально українське суспільство, на жаль, не мислить. Значній кількості людей навіть психологічно важко вирватися з бідності через втрату мотивації до зростання та прагнення до вищого рівня життя. Сформований менталітет, який склався в роки соціалістичного ладу, характеризується нездатністю людини до активності, ініціативи, неможливістю адаптуватися в ринкових умовах та займанням пасивної позиції, відсутністю патріотизму [7].

Тому подолання бідності — справа не лише державних інституцій, а й усього суспільства загалом, його свідомості. Чимало теоретиків вважають, що бідність працює на консолідацію суспільства, бо пов’язується з особистими якостями людини та її власними трудовими зусиллями [4].

Відповідно, і політика держави, спрямована на подолання бідності, залежить від визначення бідності, що використовується на офіційному рівні; соціально-економічної ситуації, яка визначає ресурсні можливості держави; політичних поглядів уряду, ідеології в суспільній свідомості щодо ставлення до проблеми бідності та особливостей соціальної політики держави.

За більшістю показників міжнародного бенчмаркінгу, Україна перебуває в останньому ешелоні держав Європейської спільноти. Зокрема, за показником ВВП на душу населення – 42-ге місце серед 43 європейських країн [1]. Купівельна спроможність українців опинилася на передостанньому місці в Європі. За рівнем розвитку суспільства у 2010 р. Україна посіла 83-тє місце. За статистикою ООН (визнана міжнародна межа, нижче якої починається бідність), в Україні 78 % людей перебувають за межею бідності (тобто в такій частині українців споживчий кошик менший від визнаної у світі межі бідності – 17 доларів на день, або 510 доларів на місяць) [11].

Мають місце істотні регіональні диспропорції економічного розвитку, великий розрив у доходах між багатими і найменш забезпеченими верствами населення, постійне скорочення наявного населення, коротка тривалість життя, поганий стан здоров'я українців, низькі якість та доступність медичних послуг. Фінансово-економічна криза також суттєво вплинула на соціально-економічний стан України.

Бідність шкодить не лише окремішій людині, вона містить загрозу для українського суспільства загалом. Бідність – “хвороба”, що забирає в людини більше років життя, ніж паління. Так, середньостатистична особа з числа малозабезпечених втрачає через це 8,2 року життя, тоді як курці “випалюють” собі з життя цигарками 6,6 року. Для порівняння: надмірна вага скорочує життя на 4,2 року – майже вдвічі менше, ніж бідність [8].

Невпевненість у своїй безпеці, в утвердженні в суспільстві стабільності, відчуття безнадії, безпорадності щодо можливості захисту своїх прав та інтересів характеризує нинішній морально-психологічний стан більшості наших співвітчизників. Люди живуть у постійній стресовій ситуації, відчуваючи загрозу життю, здоров'ю, особистій безпеці, нестачу ресурсів для задоволення мінімальних життєвих потреб, незахищеність від проявів агресії, насильства.

Дослідження показали, що 88 % українців бояться безробіття і 59 – зупинки підприємств, 83 – зростання цін, 62 – зростання злочинності, 44 – загрози здоров'ю, 39 – можливості заразитися небезпечними для життя інфекціями, 23 – масових вуличних безпорядків, 19 % – міжнаціональних конфліктів. Переважна більшість громадян (88 %) оцінюють економічну ситуацію як погану, причому 68 % згодні з тим, що Україна однією з останніх вийде з кризи, а кожний другий (52 %) припускає, що країні не уникнути економічної катастрофи [6].

Високий рівень бідності — це не лише постійне джерело соціальної напруги в суспільстві, а й вагомий стримувальний чинник для сталого соціально-економічного розвитку України, її успішної інтеграції до структур як європейської, так і світової економічної спільноти.

Як свідчить міжнародний досвід, в умовах швидкого економічного зростання самі по собі соціальні проблеми не вирішуються, навпаки – економічне піднесення провокує формування майнового розшарування населення і зростання на цій базі відносної бідності населення.

Розв'язання проблеми бідності без опори на великий національний капітал та середній клас – соціальна утопія. Будь-які суспільство і держава мають знаходити гармонійний баланс між багатими, “середнім класом” і бідними. В іншому разі виникають соціальні конфлікти, і суспільство “розривається” зсередини” [9].

У цих умовах держава повинна проводити цілеспрямовану політику, яка підкріплюється всім спектром соціокультурних факторів суспільства.

Вирішення проблеми бідності – головне й першочергове соціальне завдання українського суспільства та неодмінна умова його консолідації. Головною метою будь-якої держави має бути створення сприятливих умов для реалізації кожного громадянина незалежно від соціального статусу та стану здоров'я, встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей економічного, соціального й матеріального добробуту. Людина повинна бути сама відповідальна за своє становище. Потрібна зміна ментальності, світосприйняття

громадян, і тільки тоді можлива побудова ефективного процесу подолання бідності в Україні.

Також розв'язання проблеми бідності пов'язують з політичними аспектами. І в цьому плані потрібно реалізувати такі прагнення: очистити владу від політиків, які скомпрометували себе, від старої номенклатури, відділити владу від бізнесу та впровадити ринкові закони європейського капіталізму, а не дикого “українського”, залучати населення до заходів щодо подолання бідності. В усі часи саме прості люди боролися за свої права, висуваючи ті політичні сили, які б дійсно відстоювали ці права. Суспільство має стати іншим. Саме від нього залежить сьогодні правильний вибір, побудова громадянського суспільства, громадський контроль влади. І якщо народ це усвідомлює, якщо він тиснутиме на владу доти, доки вона не прийме відповідні законодавчі норми, термін подолання української бідності може бути дуже коротким [4].

Важко говорити про консолідацію суспільства, в якому існує значна напруженість, зокрема між бідними та багатими (про це заявили 68,5 % респондентів). Рівень довіри до владних інститутів, політичних партій, правоохоронних органів, профспілок, церкви, армії, мас-медіа, діячів науки і культури не перевищує 10 %. До того ж, ситуацію в суспільстві загострює різне ставлення до мовних питань, до подій історичного минулого і оцінки історичних діячів, зовнішньополітичної орієнтації України та ін. При цьому більшість населення не бачить того, хто може навести порядок у державі, кому можна довірити владу [6].

Якщо в суспільстві немає консенсусу щодо базових цінностей і цілей, узгодженого проекту майбутнього, зростає взаємна недовіра, то таке суспільство стає “суспільством ризику”. В Україні бракує суспільного консенсусу стосовно багатьох питань внутрішньої та зовнішньої політики. Відсутність єдності українського суспільства нині є чи не найактуальнішою проблемою, яка потребує розв'язання. Вона зумовлена існуванням різних ідентичностей, відмінностями політичних субкультур, соціальною нерівністю, відсутністю національної ідеї тощо [5].

Національна ідея – це духовна концепція національної свідомості, розуміння народом сенсу свого існування, концентрований вираз стратегічної мети, головних пріоритетів нації на осяжне майбутнє. Без такої ідеї рух держави стає багатоцільовим, щобільше – безцільним, коли не зрозуміло, до чого рухаємося. Виправлення соціально-психологічного настрою суспільства на позитивний, формування командного духу довіри між різними верствами суспільства.

М. Бумер у праці “Народ и его земля” визначав, що “ми говоримо про національну ідею, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення й розвиток, свою долю і призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі” [3]. Тому формування єдності українського суспільства в найближчому майбутньому повинно стати важливим вектором проведення соціальної політики.

Для досягнення Цілей розвитку тисячоліття, що спрямовані на скорочення масштабів бідності та голоду, охорону материнства та дитинства, боротьбу з ВІЛ/СНІД та ін., потрібна консолідація ключових ланок суспільства – влади, бізнесу та громадськості. На її реалізацію повинно бути спрямовано діяльність усієї системи державного управління.

Література:

1. *Афанасьєва Л.* Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір / Л. Афанасьєва [та ін.] // Реалії та перспективи подолання бідності в Україні : матеріали до засідання круглого столу. – К., 2010. – 35 с.
2. Доповідь Уповноваженого з прав людини на засіданні Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.hreuc.com/ukr/news/news550.html>
3. *Забужко О.* Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – К. : Факт, 2006.
4. *Йоник Н.* Як подолати українську бідність? Поміняти психологію / Н. Йоник. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=10_209
5. *Кіндратець О.* Ризики українського суспільства / О. Кіндратець. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1623/>
6. *Крючков Г.* Жити чи виживати. Україна в умовах глобальної фінансово-економічної кризи у масовій свідомості населення / Г. Крючков. – Режим доступу : <http://new-ukraine.org.ua/direct-speech/136>
7. *Петренко В.* Чому ми такі бідні? / В. Петренко. – Режим доступу : <http://ukrtribune.org.ua/2010/05/chomu-mi-taki-bidni/>
8. План розвитку країни / за ред. І. Богословської, І. Дідковського, О. Чалого. – К. : Воля, 2005. – 97 с.
9. Рівень життя населення України / НАН України, Ін-т демограф. та соц. досліджень ; Держкомстат України / за заг. ред. Л. М. Черенько. – К. : Консультант, 2006. – 428 с.
10. *Солонина Є.* Українська бідність: небезпеки і шляхи подолання / Є. Солонина. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2006851.html>
11. *Меркулова.* Бедность в России / Меркулова. – Режим доступу : http://www.mgimo.ru/fileserver/2004/kafedry/mirec/konf_2006dec/merkylova.doc

Надійшла до редколегії 16.02.2011 р.